

іст. наук спец. / В. В. Мічуда. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 20 с.

10. Романюк І. М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття / І. М. Романюк. – Вінниця: Книга – Вега, 2005. – 256 с.

11. Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. – К.: держстатвидав, 1956. – 535 с.

12. Федоренко Я. А. Розвиток сільських бібліотек в Україні (1953–1964 рр.) / Я. А. Федоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N133-134/N133p166-169.pdf.

13. Шамрай О. Г. Культурно-освітня сфера українського села в 1943–1950 рр. (за матеріалами центральних областей УРСР): автореф. дис. ... канд. іст. наук спец. 07.00.01 / О. Г. Шамрай. – Черкаси, 2009. – 20 с.

14. Мічуда В. В. Відбудова мережі культурно-освітніх установ на селі у повоєнні роки (1945–1955) / В. В. Мічуда // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2004. – Вип. 9. – С. 354–359.

С.В. Чмільова

УМОВИ РОБОТИ СІЛЬСЬКИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ КЛУБНОГО ТИПУ В 90-Х РОКАХ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На прикладі Черкаської області досліджено особливості формування мережі сільських закладів культури клубного типу в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст., їхнього матеріально-технічного та кадрового забезпечення. Зроблено висновок про те, що основними проблемами в діяльності клубних закладів залишаються: скорочення мережі, поступова фізична руйнація будівель непрацюючих об'єктів, відсутність опалення, застаріле матеріально-технічне обладнання, скорочення штатів і неповна зайнятість працівників культури.

Ключові слова: культура, заклад культури клубного типу, село.

Узагальнення досвіду культурно-освітнього розвитку селянства в умовах утвердження незалежності України неможливе без наукового аналізу суперечливих явищ і процесів у культурному житті села, визначення здобутків, виділення проблем та окреслення перспектив його інтеграції в культурний простір країни. Ця проблема має багато актуальних векторів дослідження, одним із яких є вивчення діяльності закладів культури в українському селі в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. Питання розвитку сфери культури присвячено значну кількість наукових праць. До теоретичних і практичних аспектів політики держави у культурній сфері звергалися О. А. Грищенко, О. О. Різник, В. В. Солодовник, В. Л. Стасюк [1–3]. Розглядали мережу закладів культури як структурний елемент соціальної інфраструктури науковці-економісти Д. О. Мотруніч, М. К. Орлатий, І. В. Прокопа, П. Т. Саблук [4–6]. Окремі аспекти клубної діяльності висвітлено в працях Є. І. Бородіна, Г. Ф. Мироненко, Н. М. Цимбалюк та ін. [7–10]. Проте більшість досліджень здійснено у всеукраїнському контексті. Регіональні особливості роботи закладів культури залишаються ще не достатньо вивченими. У зв'язку із цим метою нашої наукової розвідки є на прикладі Черкаської області відтворити історію розвитку мережі сільських закладів культури клубного типу, виявити специфіку проблем та зрушень у їхній діяльності в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст.

Найбільш розповсюдженими закладами культури в селах України є клуби та будинки культури. Метою створення клубних закладів є задоволення культурних потреб громадян у розвитку народної традиційної культури, підтримки художньої творчості, іншої самодіяльної творчої ініціативи, організації дозвілля тощо [11].

Під час дослідження з'ясовано, що протягом окресленого періоду спостерігалася тенденція до скорочення мережі закладів культури клубного типу в селах Черкаської області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка мережі сільських клубних закладів у Черкаській області в 1985–2011 рр. [12, 323; 13, 9; 14, 440].

Рік	1985	1990	1991	1995	1997	1998	2000	2005	2008	2011
Кількість клубних закладів	799	800	795	757	729	718	710	690	689	687

Рівень забезпеченості сільських населених пунктів клубами та будинками культури в Черкаській області станом на 01.01.2001 р. становив 86%. За цим показником регіон посідав третє місце по Україні після Чернівецької (91%), Івано-Франківської та Тернопільської областей, у яких цей показник був однаковим – 89% [6, 543]. Як засвідчує аналіз, на Черкащині в першу чергу закривалися культурні заклади, розташовані в малих і середніх селах. За словами методиста Кам'янського районного будинку культури В. І. Данилюка, у 90-х роках ХХ ст. у Кам'янському районі було закрито два заклади у селах Яворате і Копійчино через малу кількість населення. Протягом же останніх 10 років мережа не змінилася [15]. Іншими важливими причинами скорочення мережі клубних закладів у сільській місцевості були аварійність приміщень та переведення закладів на баланси сільських (селищних) рад, які виділяли незначні кошти на їх утримання та зарплату працівникам цих закладів. Приміром, у Черкаському районі в 1993 р. з 39 клубних закладів у аварійному стані перебували три (с. Кумейки, Думанці, Руська Поляна), потребувало капітального ремонту – 18 [16, 7].

У 2001 р. загалом по Черкаській області потребували капітального ремонту 52,5% клубів і будинків культури, в аварійному стані перебувало 6,4% [6, 539]. Такі негативні показники зберігалися і в наступні роки.

Розпочате у 80-ті рр. ХХ ст. будівництво закладів культури і освіти в 90-х рр. в основному законсервовувалося, занепадало, тому нові клуби і будинки культури, за даними Черкаського обласного управління статистики, не вводилися в експлуатацію [1, 134; 18, 117]. Тож, швидше, є винятком відкриття у 1992 р. нового будинку культури в с. Івахни Монастирищенського району, який будували чотири роки. «Це була не рядова споруда, а цілий палац, у якому розмістився не лише будинок культури, а й бібліотека, адміністративні служби села. Простора сцена, оркестрова яма, зала на 362 місця, кімнати для гуртків, декорацій, інструментів, просторе фойє – ось що являв собою цей культурний центр» [19, 287].

Натомість більшість приміщень клубних закладів збудовано за старими радянськими проектами, що передбачали, як правило, лише сцену і зал, вони не відповідають вимогам щодо забезпечення належних умов для роботи працівників закладу, артистів, а також для комфортного культурного відпочинку

відвідувачів. Не вистачає кімнат та меблів для розширення форм діяльності, організації повноцінного дозвілля сільського населення. Отже, існує потреба створити такий проєкт поліфункціонального закладу, який матиме оригінальне архітектурне і дизайнерське рішення, забезпечуватиме зручність і можливість репрезентувати зразки різних культурних напрямів. Будівля такого закладу має уособлювати традиції кожного конкретного села, бути складником його природного та культурного середовища.

Особливо критична ситуація склалася з опаленням клубних закладів. Більшість закладів не опалюються зовсім або опалюються тимчасово тільки на період проведення заходів. На нашу думку, опалення приміщень культурних закладів – одна з найбільших проблем, адже без нього культурна робота може зупинитися на довгі місяці, саме на той період, коли сільські жителі менш переобтяжені сільськогосподарськими роботами і мають більше вільного часу для проведення дозвілля.

Було незадовільним у досліджуваній період також технічне оснащення клубних закладів. Так, у 1993 р. у Черкаському районі клуб с. Станіславчик мав лише телевизор і магнітофон, Будинок культури с. Чорнявка трохи більше – магнітофон, телевизор, комплект духових інструментів і баян [16, 24]. Тож порівняно досить багато можна вважати матеріальну базу Будинку культури с. Зубриха Монастирищенського району: музичний центр, баян, електробаян, дві електрогітари, апарат «Естраді», «Ямаха», ударна установка, костюми для учасників самодіяльності [20, 187]. Аналіз первинних статистичних звітів закладів клубного типу [21; 22] свідчить про те, що і в подальші роки значна їх частина не мала необхідних приміщень, обладнання, відповідних умов для проведення роботи серед населення.

Жителька с. Гельмязів Золотоніського району Я.С. Редька у 2009 р. описала так роботу місцевого клубу: «У селі є будинок культури, навіть працює, хоча кілька років тому впала стеля... Узимку, звичайно, не опалюється. Якщо молодь і приходять, скажімо, у більярд пограти чи на дискотеку, то їй треба зігрітися. Ось і «зігрівається» спиртним. Про кіно в сільському клубі взагалі забули. Вже й апаратуру звідти давним-давно вивезли» [23]. Така картина є типовою для більшості клубних закладів.

При підготовці та проведенні заходів працівники клубних закладів розраховують, як правило, на власні сили та слабку матеріально-технічну оснащеність, часто змушені виносити роботу за межі будівлі, використовувати приміщення закладів, не пристосованих до клубної роботи. Так, фольклорний гурт із с. Ляцівка Чорнобаївського району взимку збирається в дільничній лікарні, бо будинок культури не опалюється. «Подумали, а чому ні, у військових госпіталах завжди виступали артисти!», – зазначає учасниця колективу Г. М. Ірклієнко. – «Співаємо не за гроші, а для душі, для людей. Щоб пам'ятали своє коріння, не пураліси роду» [24, 19]. У с. Перервинці Драбівського району будинок культури, за словами директора А. В. Розсохи, функціонує лише формально, на папері. У зв'язку з аварійним станом і відсутністю опалення вся робота перенесена до місцевої школи. Молодь перестала ходити на дискотеку до будинку культури, а віддає перевагу нещодавно відкритому у селі кафе, де просто тепло. Органи самоврядування на селі не мають коштів, а почасти і бажання належним чином утримувати

заклади культури [25]. Така ситуація характерна для більшості сільських клубних закладів області, проте в ряді закладів культури набули розвитку форми самоутримання, впроваджена система платних послуг, залучаються спонсори та меценати. Приміром, у селах Великі та Малі Канівці Чорнобаївського району «завжди на високому рівні був розвиток культури». Діє народний хор (30 осіб), жіночий ансамбль «Берегиня». Спонсори всіх культурних заходів – директор СТОВ «Канівці» і Генеральний директор ДП «Златодар». Вони підтримують соціальну і культурну сферу села. Так, у 2008–2009 рр. допомогли відремонтувати будинок культури в с. Великі Канівці та клуб у с. Малі Канівці [26, 50–51]. У 2009 р. звернуло увагу на соціальні й культурні проблеми сільської громади в с. Тіньки Чигиринського району місцеве ТОВ «Тіньки», виділивши по 30 тис. грн. на ремонт доріг та даху будинку культури, лікарської амбулаторії, водогону тощо [27, 6].

У досліджуваній період актуальною залишалася також проблема кадрового забезпечення діяльності закладів культури в сільській місцевості. Автором підраховано, що з 1803 працівників клубних закладів станом на 1 січня 1997 р. вищу освіту мали 176 осіб, середню – 963. Разом частка спеціалістів становила 63,2%. Порівняно з 1995 р. їх кількість зменшилася на 8%. Спеціальну освіту мали від загальної чисельності директорів сільських будинків культури 50,3%, завідувачів клубів – 42,2%, художніх керівників будинків культури – 61,7% [28]. У 2009 р. все ще не вистачало потенціалу творчих керівників у сільських клубних закладах: з 373 посад художніх керівників 128 були вакантними, посади керівників гуртків обіймали 71 при потребі 90 [29, 3].

З другої половини 90-х рр. ХХ ст. набуло значного поширення явище неповної зайнятості працівників сільських закладів культури. Приміром, у Монастирищенському районі з 1994 р. директорів сільських будинків культури та клубів, художніх керівників переведено на 0,5 ставки. У 2007 р. з 49 клубних працівників на повну ставку в цьому районі працювали лише 10 осіб, на 0,75 – 6, на 0,5 – 20, на 0,25 – 13. У деяких селах спробували навіть сумістити посади керівника клубу і бібліотекаря, що, звичайно, негативно позначилося на якості роботи. Як наслідок, протезувалася чітка тенденція до старіння кадрів: 40% працівників сфери за віком старші 50 років, молоді спеціалісти вже в перші три роки своєї професійної діяльності змінюють місце роботи [19, 142–148]. Стаж роботи понад 30 років мають 35% працівників клубних закладів, 40% – понад 20 років [30, 12]. Це вказує на необхідність залучення до роботи у сфері культури молоді, здатної забезпечувати роботу клубних закладів у сучасних умовах. Однак працювати в закладах культури, що розташовані в сільській місцевості України, залишаються лише 25% випускників училищ культури [3, 2]. Причинами цього є відсутність роботи на повну ставку, несвоєчасна виплата заробітної плати, відсутність житла, а іноді просто неважке ставлення до проблем молодого спеціаліста з боку місцевих керівників.

Особливо гострою залишалася проблема оплати праці працівників культури, яка здійснювалася за найнижчими в країні тарифними розрядами – нижчими, ніж в освітян та медичних працівників. Для порівняння: у 1998 р. середньомісячна номінальна заробітна плата по народному господарству становила 153 грн, у 1999 р. – 178 грн, у 2000 р. –

230 грн, а у сфері культури відповідно 99, 106, 116 грн, прожитковий мінімум у 2000 р. було визначено у розмірі 207,1 грн [31, 73, 348]. Однак і за такого рівня оплати праці реальні потреби у фонді заробітної плати забезпечувалися в середньому лише на 80% [2]. Крім того, їхня зарплата безпосередньо залежала від бюджету сільської ради, у результаті чого розмір її у різних селах міг значно різнитися. Ситуація, коли працівники клубних закладів на селі були підпорядковані відділу культури райдержадміністрації, а заробітну плату отримували з бюджету відповідної сільської (селищної) ради, негативно впливала на якість культурних послуг, через нестачу коштів працівники сільських клубів звільнялися, а самі заклади закривалися.

Для оновлення кадрів культурної сфери та підвищення їхнього фахового рівня першочергово необхідно вирішити такі питання: цільові набори до мистецьких навчальних закладів сільської молоді, розширення заочного навчання, пошук талантів для цієї діяльності, ґрунтовне вивчення культурно-дозвільних потреб сільських жителів, створення відповідних умов на селі, соціальна захищеність культпрацівників тощо. Якісне і кількісне забезпечення кадрами сільських закладів культури є одним із вирішальних чинників підвищення ефективності їхньої роботи щодо задоволення культурно-дозвільних потреб селян.

Таким чином, констатуємо, що деструктивні тенденції в культурній сфері, які загострилися в останнє десятиліття ХХ ст., визначають її становище і на початку ХХІ ст. Функціонування сільських закладів культури Черкащини пов'язане з такими проблемами, як: скорочення мережі; обмежене фінансування; аварійність приміщень закладів; відсутність опалення; застаріле матеріально-технічне обладнання. Досить негативні тенденції простежуються в кількісному та якісному складі працівників сфери культури: скорочення штатів і вибуття висококваліфікованих кадрів, робота на неповну ставку, низька заробітна плата і соціальна незахищеність працівників культури на селі. Виявивши низку позитивних прикладів роботи закладів культури, доходимо висновку, що вони успішно здійснюють свою діяльність лише в тих селах, де керівники райдержадміністрацій, сільгосп-підприємств не стоять осторонь проблем культури, розвитку творчого потенціалу громади.

1. *Культурна політика в Україні: [аналітичний огляд] / за ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2007.*
2. *Про реалізацію державної політики у галузі культури в сільській місцевості [Електронний ресурс]: [аналітичні матеріали до Всеукраїнської наради з питань розвитку культури в Міністерстві культури і туризму України від 21 червня 2007 р.] / О. А. Гриценко, В. В. Солодовник, О. О. Різник [та ін.] – Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua>.*
3. *Стасюк В. Пріоритет культурної політики держави / В. Стасюк // Українська культура. – 2002. – № 1.*
4. *Прокопа І. В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище / Прокопа І. В., Мотруніч Д. О., Шепотько Л. О. – К.: НАН Укр., Ін-т економіки, 2001.*
5. *Село: сучасна політика і стратегія розвитку / Л. Шепотько, І. Прокопа, О. Максимюк [та ін.]. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997.*
6. *Соціальна сфера села України: регіональний аспект / [П. Т. Сабіук та ін.; ред. П. Т. Сабіук, М. К. Орлатий]; Ін-т аграрної економіки УААН, Укр. акад. держ. упр. при Президентові України, Укр. НДІ продуктивності агропромислового комплексу. – 3-тє вид. – К.: [б.в.], 2003.*
7. *Мироненко Г. Ф. Інноваційні заклади культури клубного типу в Україні. Досвід. Проблеми. Перспективи / Г. Ф. Мироненко // Культура України: стан, проблеми, тенденції розвитку: зб. наук. ст. / ред. кол.: В. Г. Чернець, В.*

- А. Бітаєв, А. П. Обертинська. – К., 1997.*
8. *Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій: настрої, орієнтації, сподівання / авт. кол. С. І. Бородин, О. А. Ганюков, П. Ю. Дупленко [та ін.]. – К.: «Академпрес», 1998.*
9. *Цимбалюк Н. М. Модернізація діяльності закладів культури клубного типу / Н. М. Цимбалюк // Питання культурології: міжвідом. зб. – № 13, Ч. 1. – К., 1994.*
10. *Цимбалюк Н. М. Соціально-педагогічні фактори формування інноваційного мислення працівників культури / Н. М. Цимбалюк // Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах: наук.-практ. конф. викладачів та аспірантів культурологічних фак-тів, 25–26 квіт. 1994 р.: тези. – К.: КДПК, 1994.*
11. *Примірне Положення про клубний заклад [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства культури і туризму України від 23.05.2007 р., № 35. – Режим доступу: <http://mincult.kmi.gov.ua/mincult/uk/publish/article>.*
12. *Статистичний щорічник Черкаської області за 1998 рік. – Черкаси, 1999. – Т. 3.*
13. *Заклади культури і мистецтва Черкаської області у 2008 р.: статистичний бюлетень. – Черкаси, 2009.*
14. *Статистичний щорічник Черкаської області за 2011 рік / за ред. В. П. Приймак. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2010.*
15. *Записано від В. І. Данилюка, методиста Кам'янського районного будинку культури, у червні 2010 р.*
16. *Поточний архів відділу культури і туризму Черкаської районної державної адміністрації. Статистичний звіт про роботу районного будинку культури за 1993 р.*
17. *Статистичний щорічник Черкаської області за 1998 рік. – Черкаси: Черкаське обласне управління статистики, 1999. – Т. 1.*
18. *Статистичний щорічник Черкаської області за 2000 рік. – Черкаси: Черкаське обласне управління статистики, 2001. – Т. 1.*
19. *Волошенко І. І. Культура Монастирищини на тлі її загального розвитку: нариси / І. І. Волошенко, К. Г. Бульба. – Монастирище: КВПІ «Мрія», 2009.*
20. *Архівний підрозділ Черкаської обласної державної адміністрації. – Оп. 1. – Спр. 2175. Статистичні звіти про діяльність закладів клубного типу (Ф 8-НК) за 1992 рік (Лисянський – Монастирищенський райони).*
21. *Архівний підрозділ Черкаської обласної державної адміністрації. – Оп. 1. – Спр. 2718. Річні статистичні звіти про діяльність закладів клубного типу в містах та районах (Ф 7-НК) за 2007 р. (Канівський – Катеринопільський райони).*
22. *Архівний підрозділ Черкаської обласної державної адміністрації. – Оп. 1. – Спр. 2719. Річні статистичні звіти про діяльність закладів клубного типу в містах та районах (Ф 7-НК) за 2007 р. (Корсунь-Шевченківський – Лисянський райони).*
23. *Записано від Я. С. Редьки 1992 р. н. у с. Гельмязієв Золотоніського району в жовтні 2009 р.*
24. *Титаренко Л. Щоб пам'ятали своє коріння / Л. Титаренко // Голос України. – 2005. – 6 грудня.*
25. *Записано від А. В. Розсохи, директора Перервинцівського будинку культури, у квітні 2009 р.*
26. *Великі та Малі Канівці (Чорнобаївський район) // Ритм України. – 2009. – № 4.*
27. *Глуценко А. Повернувся обличчям до села / А. Глуценко // Черкаський край. – 2009. – 14 січня.*
28. *Поточний архів управління культури і туризму Черкаської обласної державної адміністрації. Основні показники діяльності культурно-просвітницьких установ області за 1991–2001 рр.*
29. *У серці України – скарбниця культурної спадщини [Розмова з начальником управління культури і туризму Черкаської облдержадміністрації Л. Нікітенко] // Ритм України. – 2009. – № 1.*
30. *Черевко О. В. 16 років незалежності України: стан та завдання щодо подальшого розвитку гуманітарної сфери Черкаської області [Доповідь на зборх адміністративного та гуманітарного активу області 16 серпня 2007 р.] / О. В. Черевко; Черк. обл. держ. адміністрація. – Черкаси: Б. в., ЧОДА, 2007.*
31. *Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001.*